

Dimman lättar — sörmländska björnbär

HANS-ERIK WANNTORP

Förra årets preliminära rapport om Sörmlands björnbär (Wanntorp 1994) ledde till att kunskapen ökade avsevärt. Vi har sedan dess fått en mycket bättre bild av björnbärens utbredning och ekologi här nära deras nordgräns i Sverige.

Anfred Pedersen i Vordingborg som bearbetar björnbären för Flora Nordica har hjälpt oss med bestämning, särskilt av de svåra krypbjörnbären.

Under sommaren och hösten har många äldre lokaler åter besökts; vanligen med positivt resultat. — Björnbärsbuskar är påtagligt långlivade och när de väl etablerat sig tycks de hålla sig kvar, även sedan ursprungligen öppna och soliga lokaler blivit skuggiga och igenbuskade. Några av de sörmländska förekomsterna är kända sedan mer än 150 år tillbaka.

Ett stort problem som fortfarande kvarstår är att så många björnbär rapporterats under inventeringen utan att belägsexemplar insamlats. En mängd lokaler får det att vattnas i munnen, men tyvärr vet vi inte riktigt vad som växer där. Vi ska försöka göra en kraftansträngning i sommar och kolla upp dessa lokaler.

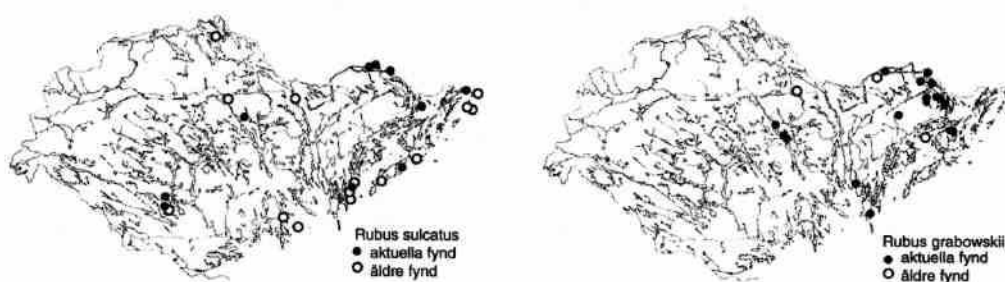
Äkta björnbär - sektion *Rubus*

Antalet kända förekomster för surbjörnbär (*Rubus sulcatus*) och spirbjörnbär (*R. grabowskii*) har ökats väsentligt genom förra årets uppföljning (fig. 1). Bl. a. återupptäcktes den gamla förekomsten av spirbjörnbär vid Vinterviken intill Stockholm av Henry Gudmundson. Därifrån har det inte rapporterats sedan Carl Fredrik Nyman samlade det under en exkursion kring Liljeholmen sommaren 1849.

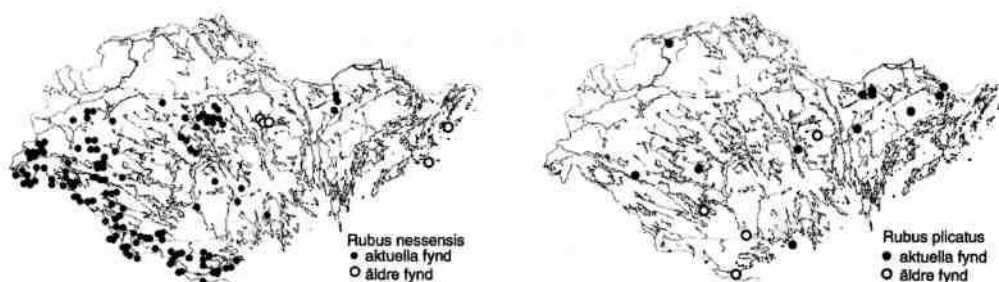
Skogsbjörnbär (*R. nessensis*) förekommer i Sörmlands skogsbygder, från landskapets västligaste delar ut till kusten, både i norr och söder. Det undviker i stort sett det centrala sjölandskapet (fig. 2). Flera nya fynd av sötbjörnbär (*R. plicatus*) bekräftar misstanken att arten inte är ursprunglig i Sörmland, utan i motsats till de föregående, helt eller nästan helt, kulturspridd i vårt landskap (fig. 2). Måhända är dock någon kustnära förekomst verkligt spontan.

Krypbjörnbär — sektion *Corylifolii*

Gyllenbjörnbär — *R. aureolus* och hasselbjörnbär — *R. wahlbergii*

Figur 1. Kartor som visar utbredningen av surbjörnbär (*R. sulcatus*) och spirbjörnbär (*R. grabowskii*) i Sörmland.

Figur 2. Kartor som visar utbredningen av skogsbjörnbär (*R. nessensis*) och sötbjörnbär (*R. plicatus*) i Sörmland.

Dessa är de två vanligaste och mest spridda krypbjörnbärena. Gyllenbjörnbär och hasselbjörnbär har en rätt likartad utbredningsbild (fig. 3) med huvudsakligen kustnära förekomster från östgötagränsen i Bråviken till Södertörn, där de lokalt är mycket vanliga. Gyllenbjörnbär tycks ha den större klimatiska toleransen av de två. Det tycks gå längre in i landet (vanligen vid sydberg), förekommer även vid Mälaren, och är dessutom allmänt i skärgården; även på de yttre skären.

Hasselbjörnbär däremot växer nästan bara nära fastlandets stränder (fig. 3). Det tycks vara mycket ovanligt i inlandet och vid Mälaren. I skärgården förekommer det sparsamt på några av de större öarna, men saknas i ytterskärgården. Det tycks vara mera klimatiskt krävande än gyllenbjörnbär, och är också betydligt mera sparsmakat när det gäller markförhållanden. Hasselbjörnbär växer i näringsrik jord vid stränder, berggrötter eller i odlingsgränsen. Gyllenbjörnbär finner man dessutom ofta i mager hedmiljö, t ex på bergsslänter, i blåbärsgranskog eller i ytterskärens blockhedar. Nya belägg kan kanske få denna bild att ändra sig.

Hallonbjörnbär — *R. pruinosus*

Hallonbjörnbär hör till Sörmlands sällsyntare björnbär med ett distinkt utbredningsområde i skärgården (fig. 4). Arten hade inte rapporterats från Sörmland på 60 år då det i somras eftersöktes på några av sina gamla lokaler i Nämndö yttre skärgård. Där åter-

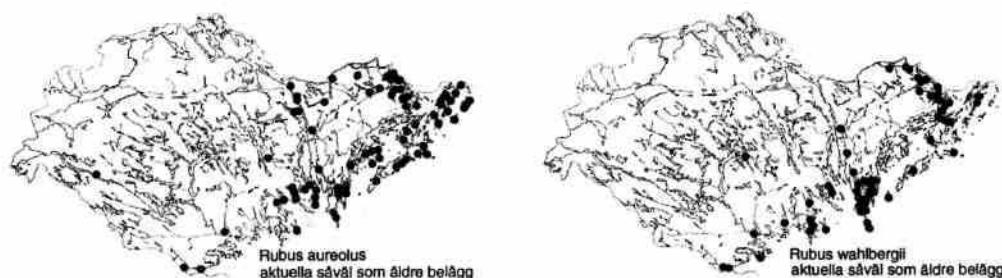
fanns det som väntat, och växer ställvis ymnigt i blocksträndernas tånggödslade strandsnår.

En förekomst på västra stranden av ön Villinge är säkert den plats varifrån den tjuugoårige Fredrik Björnström först rapporterade arten från våra trakter, sommaren 1853. Denne äventyrlige student gjorde denna sommar med några kamrater en segelfärd genom Stockholms södra skärgård för att studera floran i de då, botaniskt sett, nästan okända farvatten utanför Ornö och Nämndö (Björnström 1853). Landet har väl höjt sig en halvmeter sedan dess, men björnbärsnåret växer fortfarande på Villinge SV udde där han fann det, alldeles ovanför högvattenlinjen. Men ingen har noterat det på 140 år.

Svenskbjörnbär — *R. suecicus*

Svenskbjörnbäret har hittills varit känt bara från några till synes sporadiska förekomster i Nacka och i Nyköpings norra utkanter. Helt oväntat har det nu visat sig ha ett sammanhängande utbredningsområde i Sörmland, nämligen i Nyköpingsåns vattensystem (fig. 4). Egendomligt nog tycks det hos oss undvika kusten och har i stället en påtaglig inlandsutbredning, må vara i sydslänter och vid berggrötter.

Arten återupptäcktes i november på flera lokaler kring Harg och Bullersta i Helgona socken norr om Nyköping (där den senast sågs 1893 av G. W. Schotte). Några belägg, samlade tidigare under inventering-

Figur 3. Kartor som visar utbredningen av gyllenbjörnbär (*R. aureolus*) och hasselbjörnbär (*R. wahlbergii*) i Sörmland.

en, kunde också identifieras som denna art. Några obelagda *corylifolius*-lokaler från området uppsöktes därefter av Bo Karlsson i december, och hittills har alla insamlade krypbjörnbär från denna trakt visa sig vara *Rubus suecicus* (fig. 4). Om utbredningsbilden håller även under kommande uppföljning är det ett remarkabelt avsteg från artens kustnära förekomst i Sydsverige.

Svenskbjörnbär har också återfunnits vid Stora Sickla i Nacka där det trots vara utgången. Lokalerna ligger intill Hammarby Industriväg, Ö om Lugnets industriområde, och är identiska med förekomsten vid "Fiskarstugan vid Hammarby Sjö" där arten (under namnet "*R. fioniae* ssp. *benefixus*") samlades flitigt av Tycho Vestergren och andra stockholmsbotanister under 1920-talet*.

Svenskbjörnbäret har alltså mirakulöst överlevt 1900-talets industrialisering av Sicklaområdet — månne det också kan överleva 2000-talets beramade förvandling till bostadsområde?

Glandelbjörnbär — *Rubus firmus* — ny art i Sveriges flora

I Sicklaområdet gjordes också ett annat, ännu märkligare fynd. — På slänten mellan Kanalvägen och motorvägen till Värmdö vid Lugnet, växer sedan länge ett stort björn-

bärssnår. Det är väl känt av lokalbefolkningen som besöker det och banar stigar genom det för att plocka de ovanligt välsmakande bären. Skotten är tätt klädda med långskäftade violetta körtlar och Anfred Pedersen kunde strax bekräfta att här förelåg Sveriges första fynd av *Rubus firmus*.

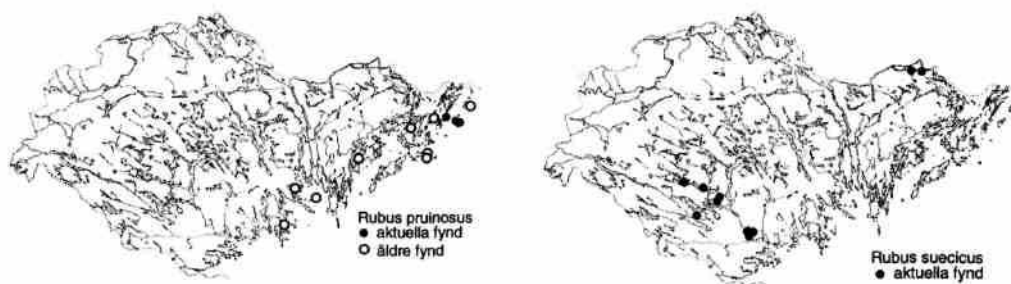
Arten är närmast känd från Jylland och Fyn i Danmark och hur den kommit till Nacka är en gåta. Men björnbär gör nu en gång sådana saker. Något svenskt namn har arten ännu inte, men glandelbjörnbär förefaller lämpligt.

Björnbäret växer bara några hundra meter från de ovannämnda svenskbjörnbärens och lika nära, fast på andra sidan motorvägen, är det till det snår av surbjörnbär vid Svindersviken (f.d. "Dockan") varifrån denna art först samlades och rapporterades som ny för Sverige 1829. Sickla har blivit en botologisk hot-spot — åtminstone för sörmländska förhållanden.

Lindblomsbjörnbär — *R. mortensenii*

På den lilla lummiga Snöholmen i inloppet till Trosa hamn har vi ytterligare ett sörmländskt björnbärsmysterium. Där finns den enda växtplatsen i Svealand för lindblomsbjörnbär. Normalt håller denna art till i Sydsverige och närmaste lokal ligger i norra Småland. Snåret på Snöholmen upptäcktes

* Lugnets industriområde ligger på platsen för en vik av Hammarby sjö, som före sänkning och utfyllnad i början av seklet sträckte sig ända fram till dessa lokaler, som då alltså låg nära stranden. Den gamla topografin syns utmärkt på kartan i Daphne 1993:1 sid 30.

Figur 4. Kartor som visar utbredningen av hallonbjörnbär (*R. pruinosis*) och svenskbjörnbär (*R. suecicus*) i Sörmland.

av E. Köhler på 1890-talet och tänkbart är väl att det på något sätt kan ha sitt ursprung i den tidigare rätt livliga sjöfarten till Trosa, kanhända när den nu skuggiga ön var mer öppen och solexponerad än nu.

Spetsbjörnbär — *R. gothicus*

Spetsbjörnbär rapporterades från Strömshult i Tunaberg vid Bråviken av Genberg (1982). Arten är svår att skilja från gyllenbjörnbär och inget belägg finns, men Genberg var en duktig björnbärskännare och lokalen ansluter någorlunda till artens area i Östergötland. Nya belägg har insamlats av Joakim Ekman och efter kontroll av Anfred Pedersen kan det nu bekräftas att spetsbjörnbär hör till Sörmlands flora. Förutom från lokalen vid Strömshults marmorbrott förekommer det även vid Blombergshult några kilometer därifrån. Det tycks alltså som om spetsbjörnbäret nätt och jämnt når in i Sörmland från sitt sydsvenska huvudareal. Björnbären vid Bråvikens strand bör undersökas i sommar för att pröva om arten kanske har större utbredning i vårt landskap — Ett annat skäl är att pröva om gyllenbjörnbär och hasselbjörnbär verkligen är så ovanliga i södra delen av landskapet som kartbilden antyder.

Knippbjörnbär — *R. fasciculatus*

Förutom dessa arter finns ett bestånd av knippbjörnbär i en f. d. handelsträdgård i Strängnäs. Det iaktogs först av Allan

Johansson på 1960-talet och är säkert planterat på platsen. Arten förekommer vild upp till Östergötland och skulle möjligen kunna tänkas dyka upp i Sörmlands sydligaste trakter.

Inklusive sporadiska och förvildade arter uppgår antalet kända björnbär i Sörmland nu till 15, varav 8 arter har en sammanhängande, till synes naturlig utbredning i landskapet.

Även under kommande säsong kan vi ta emot björnbärsuppgifter (med belägg), särskilt spännande förstås från inlandet, men även mälarkusten borde kunna bjuda på mer än hittills — och som sagt kusten söder om Nyköping verkar vara jungfrulig mark för batologiska upptäckter. Samla vartenda björnbär du hittar (bladigt mittstycke av årsskott samt blomskott).

Litteratur:

- Almquist, E., 1971: *Växtlokaler i Sörmland, främst Eskilstunatrakten* — (maskinskrivet manuskript, förvarat på Växtbiologiska institutionen vid Uppsala Universitet).
- Almquist, E. & Asplund, E., 1937. *Stockholmstraktens växter*. Stockholm, Botaniska Sällskapet i Stockholm.
- Björnström, E. J., 1853. Bidrag till kännedomen om Stockholms skärgårdsflora. *Botaniska Notiser* 113-119.
- Genberg, E., 1982. Kärnväxtfloran i sydvästra Södermanland. *Svensk Botanisk Tidskrift* 76:119-134.
- Wanntorp, H-E., 1994. Sörmländsk batologi. *Daphne* 5:9-11.